

6. Палієнко М. «Киевская старина» (1882-1907) у громадському та науковому житті України (Кінець XIX – початок XX ст.) / Марина Палієнко.- К.: Темпора 2005.- 382с.
7. Піскун В. Микола Федотович Біляшівський – вчений і державний діяч/ В. Піскун // 100 років колекції Державного музею народного декоративного мистецтва. Вип. XL.- К.: АртЕк. 2002.- С.32-38.
8. Попруженко М.Г. Указатель статей, помещенных в I-XXX томах Записок Одесского императорского общества истории и древностей / Михаил Георгиевич Попруженко.- Одесса: Хрисогелос, 1914.- 63с.
9. Удріс І. Археологія як чинник становлення мистецтвознавства в Україні к.ХІХ - п. ХХ століття. До 100-ліття ХІІ Археологічного з'їзду 1902 року/ Ірина Удріс // Образотворче мистецтво.- 2002.-№2.- С.80-81.
- 10.Ханко В. Полтавщина: плин мистецтва, діячі / Віталій Ханко.- К.: Вид Остап Ханко, 2007.- 512 с.
- 11.Шовкопляс Г. Данило Щербаківський і музей / 100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва. Вип. XL. / Ганна Шовкопляс/ – К.: АртЕк. 2002.- С.39-42.

*Леонід Прибєга
(Київ, Україна)*

УКРАЇНСЬКІ СКАНСЕНИ: КОМПЛЕКСНА ФОРМА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК ЕТНОАРХІТЕКТУРИ ТА ЕТНОДИЗАЙНУ

В статті розглядаються українські музеї народної архітектури та побуту (скансени) як комплексна форма охорони пам'яток традиційної культури та висвітлюється значущість експозиційного матеріалу у пізнанні етнотрадицій в архітектурі та дизайні.

***Ключові слова:** музей народної архітектури та побуту, музей просто неба, скансени, етноархітектура, етнотрадиції, етнодизайн.*

The article discusses Ukrainian open-air museums of folk architecture and everyday life (skansens) as a comprehensive form for protection of the monuments and pieces of art of traditional culture and highlights the importance of the museums` exhibit displays as a tool for cognition of ethnic traditions in the areas of architecture and design.

***Key words:** open-air museum of folk architecture and everyday life, open-air museum, skansens, ethnic architecture, ethnic traditions, ethnic design.*

Ствердження національної ідентичності в сучасній українській культурі, зокрема в архітектурі та дизайні, пролягає через глибинне осягнення етнотрадицій в народній творчості, їхнє всебічне осмислення шляхом вивчення автентичних зразків матеріальної культури минувшини. І в цьому плані важлива роль належить музеям народної архітектури та побуту, або так званим скансенам.

Історія створення та засади формування експозицій музеїв просто неба розкриті в дослідженнях З. Гудченко [2], В. Шмельова [6], Л. Прибєги [5, с. 43–50]; в багатьох путівниках [1; 3; 4]. Але в цих напрацюваннях, орієнтованих на широкий загал відвідувачів музеїв, майже не порушена проблема пам'яткоохоронної сутності музейної експозиції скансена, комплексного збереження різних проявів народної творчості і культурного надбання. Власне, йдеться про традиційне середовище як комплексне явище прояву традицій і звичаїв в усіх сферах життєдіяльності певної спільноти, і наскільки це віддзеркалює музейна експозиція скансена; в чому полягає її пам'яткова сутність як документального джерела історії.

Музеєфікація пам'яток народної творчості, в тому числі, й традиційного

зодчества, набула поширення в Україні у 60-70-х роках ХХ ст. Музеї народної архітектури та побуту (скансени) були створені в Переяславі-Хмельницькому, Ужгороді, Києві, Львові, Чернівцях та інших містах і селах України. Така форма охорони базувалася на перенесенні характерних традиційних споруд та їхньому суміщенні в експозиційні комплекси на вільних від забудови територіях. Водночас виявляли й збирали характерні предмети побуту, зразки традиційного одягу, знаряддя праці, вироби народних ремесел та мистецтва тощо й розміщували у встановлених спорудах. Така система музеєфікації предметів народної спадщини в багатьох випадках була єдиною можливою формою збереження численних, приречених на зникнення, зразків матеріально народної культури.

Світовий досвід формування музеїв просто неба засвідчив доцільність побудови архітектурно-етнографічних експозицій за територіально-етнічними або регіональними ознаками. В основу створення таких експозицій в Україні було покладено ідею комплексного показу об'єктів традиційної культури.

Відповідно архітектурно-планувальна й просторова структура музеїв, принципи і методи організації експозицій визначалися історико-етнічним районуванням народної культури України. Важливою передумовою такого підходу до створення експозицій було й те, що для народної творчості характерна регіональна спільність і усталеність культурних традицій, зокрема й архітектурно-будівельних.

Регіональні особливості, що знайшли своє відображення у вирішенні традиційних будівель, простежуються в забудові дворів, в інших сферах матеріальної та духовної культури етноспільноти. Ці фактори значною мірою обумовили підхід до побудови експозиції: показ пам'яток народного зодчества та традиційної культури з регіональними ознаками у вигляді низки умовних поселень або їхніх фрагментів. Відповідно експозиційна територія музеїв просто неба поділяється на сектори або зони. Кожен окремий сектор – це композиційно цілісний фрагмент традиційної забудови поселення певного регіону. Він складається з низки найтиповіших дворів, об'єднує характерні громадські будівлі. Традиційні двори відтворено шляхом суміщення типових для того чи іншого регіону будівель, виявлених у межах відповідного краю. Саме такий підхід до формування характерних дворів забезпечив історичну достовірність у відтворенні традиційного архітектурного простору, а його наповнення відповідно до притаманної функції автентичними предметами побуту, іншими аксесуарами народної культури й творчості, а також характерне облаштування та озеленення садиб традиційною рослинністю, дали можливість певною мірою відтворити середовище та розкрити основні аспекти культурних традицій, життєвий устрій людей того чи іншого історико-етнічного регіону.

На такому науково-методичному підґрунті формувалася експозиція одного з найбільших в Європі скансенів – Національного музею народної архітектури та побуту в Києві. В основу створення київського скансена покладена ідея комплексного експонування об'єктів народної архітектури та предметів традиційної культури. Відповідно, з урахуванням відведеної для будівництва музею ділянки, архітектурно-планувальна організація експозиції розроблена за регіональними ознаками, у вигляді своєрідних «поселень», що репрезентують архітектурно-будівельні традиції та побут населення, його культуру відповідної історико-етнічної зони України: Середньої Наддніпрянщини, Полтавщини і Слобожанщини, Полісся, Поділля, Карпат та Півдня України. Тобто, експозиційну територію, згідно з етнотонуванням, поділено на шість секторів, кожен з яких являє собою композиційно завершений фрагмент традиційної забудови українського села ХІХ - початку ХХ ст. й складається з характерних дворів, сформованих з житла та будівель господарського призначення, а також поєднує традиційні громадські та виробничі споруди: храми, водяні та вітряні млини, кузні тощо, загалом понад 300 пам'яток традиційно архітектури.

Музей народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому, що

знаходиться на, так званій, Татарській горі, репрезентує зразки народної архітектурної творчості, предмети селянського побуту, знаряддя праці, вироби народних ремесел та ужиткового мистецтва Середньої Наддніпрянщини.

Експонати Львівського музею народної архітектури та побуту дають уявлення про традиції історико-етнічних регіонів Західної України, зокрема, Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини, Західного Поділля, Волині, Буковини, Закарпаття. Предмети домашнього вжитку, господарський реманент, зразки традиційного одягу, знаряддя праці, вироби народних ремесел органічно доповнюють експозицію творів архітектури й засвідчують творчу вдачу карпатських горян.

Експозиція Закарпатського скансена займає відносно невелику, близько 3,5 га територію біля підніжжя Ужгородського замку. Понад два десятки пам'яток народного будівництва – хати, господарські будівлі, водяний млин, кузня, корчма, церква та інші об'єкти, разом з предметами побуту, – звезених з різних куточків області, розповідають про самобутні архітектурно-будівельні та культурні традиції населення Закарпаття: гуцулів, бойків, лемків, долинян, румунів, угорців.

Дещо пізніше створений скансен у Чернівцях, який покликаний забезпечити збереження пам'яток народного зодчества та предметів побутової культури Буковини.

Створення системи музеїв просто неба в Україні та переміщення на експозиційні території реліктових об'єктів дало змогу забезпечити збереження та вивчення близько 700 унікальних пам'яток народного будівництва, музеєфікувати десятки тисяч предметів традиційної культури, знарядь праці, виробів народних ремесел, зразків традиційного одягу тощо.

Безперечно, переміщення пам'яток, зокрема народного будівництва, поза межі відповідних територій призводить до втрати характерного для них середовища, з яким вони органічно пов'язані. І чим більше архітектурна форма чи просторова структура традиційного утворення визначалася ландшафтними особливостями місця, тим чіткіше проглядається ця невідповідність. Якщо на рівні традиційного двору, де природне довілля суттєво не впливає на формування середовища комплексу, достовірність відтворення вдається знівелювати автентичністю будівель та предметів побуту, то створити достовірну модель села чи навіть його фрагмента практично неможливо.

Отже, архітектурно-етнологічні експозиції музеїв просто неба слід розглядати як модель традиційного середовища з найвищою мірою історичної достовірності моделювання на рівні традиційного двору. Традиційний двір як первинний структурний елемент сільської забудови, в якому функціонально поєднуються житло, будівлі господарського призначення та всі інші об'єкти і предмети, що забезпечують життєдіяльність родини, є визначальною експозиційною одиницею музейного утворення.

Музеєфіковані таким чином, реліктові споруди, створені на основі народних традицій, та автентичні предмети традиційного побуту, поєднані в комплексі характерного для певної місцевості двору, слід розглядати як важливу джерельну базу пізнання глибинного коріння національних традицій в архітектурі та дизайні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрак Я. *Закарпатський музей народної архітектури та побуту : путівник* / Я. Байрак, П. Федака. – Ужгород: Карпати, 1986. – 128 с.
2. Гудченк З. С. *Музеї народної архітектури України* / З. С. Гудченко. – К. : Будівельник, 1981. – 118 с.
3. *Музей народної архітектури та побуту у Львові : путівник* / авт. тексту А. Г. Данилюк, І. Д. Красовський, Б. В. Шевчук. – Львів : Каменярь, 1980. – 183 с.
4. *Музей народної архітектури и быта Украинской ССР : фотопутеводитель* / А. Матвиенко и др. – К. : Мистецтво, 1985. – 192 с.
5. Прибега Л. В. *Методика охорони та реставрації пам'яток народного зодчества України* / Л. В. Прибега. – К. : Мистецтво, 1997. – 143 с., іл.

*Олена Олійник
(Київ, Україна)*

НАЦІОНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА ЛУЦЬКА ЯК ОСНОВА ЙОГО РЕГЕНЕРАЦІЇ

Історико-архітектурна спадщина міста Луцька давно стала об'єктом пильної уваги дослідників. Завдяки унікальній структурі ландшафту, лінійному розвитку міста, що «віддалялося» від стародавнього ядра, відносно невисоким темпами розвитку, – в історичному центрі Луцька збереглися безцінні пам'ятки давньоруської, литовської та польської культур, що дозволило віднести його до розряду історико-культурних заповідників. Основні пам'ятники архітектури міста та його містобудівний розвиток досить добре вивчені в ряді попередніх наукових і проектних робіт [1,4,5].

Однак, вигляд історичного ядра визначається не стільки одиничними унікальними об'єктами, скільки закономірностями побудови просторово-планувальної структури, що визначають її приналежність до того чи іншого просторового типу. Сукупність типологічних ознак формує «генетичний код» всієї просторової структури міста, його головну мелодію, яку доповнюють і аранжують індивідуальні особливості ландшафту, малюнок вулиць, стильові характеристики забудови і елементи міського середовища.

Різні елементи міської системи мають різний ступінь стійкості. Забудова історичного міста – найбільш рухливий його елемент – разом з тим, є акумулятором усталених ознак його своєрідності, фіксуючи розташування окремих будівель закономірності просторової організації міської системи в цілому і відтворюючи їх з дивовижною послідовністю крізь багато років. Таким чином, критерієм цінності окремих містобудівних елементів стає не тільки їх вік, але стійкість в процесі історичної еволюції міста.

Найбільш стійкими характеристиками будь-якої матеріальної системи є просторові закономірності її побудови. Так і містобудівна структура володіє найбільш загальними принципами просторової організації, що складають її суть, основу формування вигляду міста, а отже, і його регенерації. Просторово-планувальний тип структури міста визначається шляхом історико-генетичного аналізу розвитку міста від часу його заснування. В процесі еволюції визначаються стійкі зв'язки системи з зовнішнім середовищем та переважаючий різновид цих зв'язків. Системоутворюючим каркасом самої системи слугують закономірності її забудови.

Характер зовнішніх зв'язків системи обумовлював планувальний та об'ємно-просторовий розвиток міста, у вигляді переважаючих тенденцій розвитку та характеру візуального сприйняття історичної забудови. Ці тенденції виразно простежуються і зараз в сучасній структурі міста, для збереження індивідуального обличчя міста їх потрібно враховувати в довгострокових програмах реконструкції. Типологічні, стійкі риси доповнювались змінними індивідуальними чинниками, які не були визначальними при побудові всього міста, проте членували його територію на середовищні зони, в яких, в свою чергу, йшло подальше подрібнення архітектурно-художньої своєрідності забудови за стильовими та іншими ознаками.

Міста України історично сформувалися як багатонаціональні містобудівні утворення. Політичні, економічні й релігійні чинники, що обумовлювали постійну зміну влади, впливали також на прийоми містобудування, архітектурні стилі та об'ємно-просторове рішення будинків. Розташування України на перетині основних